

РЕГУЛАТИВАТА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ЗА ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА – АМБИЦИОЗЕН ЗАКОНОДАВЕН „ЗАЛАК“ ИЛИ НОЖ СО ДВЕ ОСТРИЦИ?

Автор:
Атанас Аврамов

Скопје, јули 2023

Овој краток документ за политика ја анализира предлог-регулативата за вештачка интелигенција на Европската унија, со посебен осврт на одфатот на Регулативата, заштитните механизми на човековите права и ригорозноста на одредбите за забранети практики во системите на вештачката интелигенција.

ВОВЕД

Технолошкиот развој донесе нови предизвици во правото, особено во обидот на законодавците да балансираат помеѓу стимулација на иновативни идеи и нивна реализација наспроти заштита на човековите права и слободи. Таквите обиди за балансирање на интересите секогаш се „минско поле“, кое дополнително се комплицира доколку се вклучени повеќе заинтересирани страни или, пак, во ситуации кога е потребно усогласување ставови на мноштво чинители. Таков е случајот и со Европската унија (во понатамошниот текст: ЕУ). Постигнување согласност за текст на легислатива во ЕУ е понекогаш предизвик, не само поради сензитивноста на предметот на регулација во актот туку и поради разновидноста на државите-членки во нивните општествени вредности и политичките импликации во домашниот политички систем на државите-членки. Од друга страна, предлог-текст на акт, макар и акт за кој претходно начелно е постигната согласност од државите-членки, не ги затвора секогаш опциите за можна злоупотреба, па и кршење на човековите права и слободи. Во таа насока, еден од легислативните потфати на ЕУ што ќе има влијание врз човековите права и слободи е Регулативата за вештачка интелигенција (во понатамошниот текст: Регулативата).¹ Целите на Регулативата се: 1. да ја осигури безбедноста на системите на вештачка интелигенција што се на пазарот на ЕУ и да ги почитуваат основните човекови права и вредностите на ЕУ; 2. да создаде правна сигурност што ќе фасилитира инвестиции и иновации во вештачката интелигенција; 3. да се зголеми регулацијата и ефективно спроведување на веќе постојното право на основни права и сигурносни барања што се однесуваат на системите на вештачка интелигенција; и 4. да го фасилитира развојот на единствениот пазар за законски, безбедни и веродостојни апликации за вештачка интелигенција и да ја превенира фрагментацијата на пазарот. Од друга страна, при најавување на таквиот легислативен потфат на ЕУ, Регулативата беше карактеризирана како правен акт што има потенцијал да создаде светски стандард за регулирање на вештачката интелигенција. Оптимистите, односно критичарите, се на ставот дека Регулативата го има истиот потенцијал како GDPR² во обликување на домашната правна рамка на државите во светот. Во таа насока, Регулативата создаде плодно поле на дискусија на глобално ниво, што дури и генералниот секретар на Обединетите нации, Антонио Гутереш, на прес-конференција изјави дека ја поддржува идејата за основање

- 1 Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, 2021/0106, 21.4.2021.
- 2 Regulation of the European Parliament and of the Council on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation), (EU) 2016/679, 27.04.2016.

Овој краток документ е подготвен во рамки на проектот „Градиме мостови за заедничка иднина: Владеењето на правото во насока на пристапувањето во ЕУ“, финансиран од Европската Унија. Содржината на овој краток документ е единствена одговорност на Институтот за европска политика (ЕПИ) – Скопје и на никој начин не може да се смета дека ги претставува ставовите и гледиштата на Европската Унија.

на меѓународно надзорно тело за вештачка интелигенција, што личи или е инспирирано од Меѓународната агенција за атомска енергија.³ Имајќи го предвид таквиот опортунитет и потенцијал на Регулативата, нејасно е зошто некои сектори или индустрии се надвор од опфатот на Регулативата, особено оние што историски гледано имаат огромен потенцијал за системско кршење на човековите права и слободи. Дополнително, недостигаат одредби за правни лекови со цел заштита на човековите права и слободи, а од друга страна, се предвидува затворен список на забранети практики, односно системи на вештачка интелигенција.

ОПФАТ НА РЕГУЛАТИВАТА — ОПАСНОСТА ОД ПРАВНИТЕ „ДУПКИ“ ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И ИНДИВИДУАЛНАТА КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ

Член 2 го пропишува опфатот на Регулативата, односно пропишува кога ќе се применуваат одредбите од Регулативата. Во член 2 став 3 од Регулативата е наведено дека „оваа регулатива нема да се применува за системите на вештачка интелигенција што се развиени или се користат исклучиво за воени цели“.⁴ Како образложение на таквата одредба е пропишано дека Регулативата нема да се применува кога употребата на вештачката интелигенција (за воени цели) е под надлежност на Заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ (во понатамошниот текст: ЗНБП на ЕУ).⁵ Таквата одредба, со нејзиното образложение, создава нејасности и со тоа простор за злоупотреба. Конфузијата е последица на тоа што образложението на одредбата, односно делот со надлежноста на ЗНБП на ЕУ, не е присутен во формулацијата на член 2 став 3 од Регулативата и создава дискрепанција помеѓу член 2 став 3 и образложението. Па, така, одредбата не појаснува дали Регулативата нема да се применува за системите на вештачка интелигенција кога тие се развиени или се користат исклучиво за воени цели, без разлика на тоа дали се под надлежност на ЗНБП на ЕУ или не.⁶ Понатаму, доколку се чита член 2 став 3 од Регулативата, без неговото образложение,⁷ произлегува дека системите за вештачка интелигенција што се развиваат во рамките на Европскиот одбранбен фонд се изземени од опфатот на Регулативата. Таквото исклучување од опфатот на Регулативата може да биде исклучително опасен, со оглед на фактот што ЕУ е активно вклучена во развивањето системи на вештачка интелигенција за воени цели преку Европскиот одбранбен фонд, со развивање на проектот „Евродрон“ (Eurodrone), кој има можност да биде вооружен.⁸ Дополнително, со нерегулација или ограничување на примената на Регулативата се создава простор неосновано да се ограничат или да се „жртвуваат“ одредени права од Повелбата за фундаменталните права на ЕУ (во понатамошниот текст: Повелбата)⁹ во име на националната безбедност, преку вештачката интелигенција, особено правото на живот, правото на слобода и безбедност, правото на приватен и семеен живот, правото на заштита на лични податоци, но и заштитата на животната средина. На страна од Европскиот одбранбен фонд и проектите што се финансираат од него, со исклучувањето на системите за вештачка интелигенција за воени цели, Регулативата пропушта да адресира прашање што е не само актуелно туку и претставува „жежок костен“ што бара детална регулација – автономни оружени системи (lethal autonomous weapon systems). Според Меѓународниот комитет на Црвениот крст, автономни оружени системи се каков било вид оружје што одбира и применува сила врз мети без човечка интервенција. Регулативата не го користи својот пиедестал да ги реafirмира основните принципи на меѓународното воено и хуманитарно право (principle of distinction, proportionality, necessity) во контекст

3 Официјалната изјава на генералниот секретар на Обединетите нации е достапна на следниот веб-линк: <https://media.un.org/en/asset/kly/klyqlq2lr8>.

4 Член 2 став 3 од Регулативата.

5 Образложение бр. 12 од Регулативата.

6 Smuha, Nathalie A. et al., How the EU Can Achieve Legally Trustworthy AI: A Response to the European Commission's Proposal for an Artificial Intelligence Act, 5 August 2021, p. 22, достапен на следниот веб-линк: <https://ssrn.com/abstract=3899991> (во понатамошниот текст: Smuha, Nathalie A. et al.).

7 Образложенијата се предмет на контроверзии во рамките на ЕУ, но и предмет на критики од страна на експерти и на Европскиот суд на правдата. Нотирано е дека, иако образложенијата треба да послужат за објаснување на потребата од регулација на одредено прашање, тие се користат за поставување норми. Дополнително, Европскиот суд на правдата ги користи образложенијата за интерпретација само кога одредбите на правните акти се нејасни, а образложенијата се прецизни и можат да послужат да ја решат нејасноста на одредбата.

8 Christoph Marischka, Artificial Intelligence in European Defence: Autonomous Armament? The Left in the European Parliament, 14 January 2021, p. 11, достапен на следниот веб-линк: <https://left.eu/issues/publications/artificial-intelligence-in-european-defence-autonomous-armament>.

9 European Union, Charter of Fundamental Rights, 26 October 2012, C 326/291.

на вештачката интелигенција (автономните оружени системи) и одбира да не го регулира есенцијалното прашање кај автономните оружени системи – потребата од човечка контрола, односно принципот на индивидуална кривична одговорност.¹⁰ Во таа насока, принципите што произлегуваат од клаузулата Мартенс бараат „значајна човечка контрола“ над автономните оружени системи,¹¹ а важен елемент во одржувањето на таквата контрола е индивидуалната кривична одговорност.¹² Следствено, со исклучување на вештачката интелигенција за воени цели од примената на Регулативата, законодавците не го користат потенцијалот на Регулативата за да го ефектуираат принципот на индивидуалната кривична одговорност кај автономните оружени системи и да создадат стандард во однос на тоа чија ќе биде одговорноста кога вештачката интелигенција, односно автономните оружени системи ќе сторат меѓународни кривични дела, без разлика на тоа дали сторувачето е со намера или резултат на проблем во функционирањето на системот. Впрочем, Европскиот парламент во својата Резолуција 2018/2752 (RSP) се осврнува и повторно повикува на: итно развивање и усвојување на заедничка позиција за автономните оружени системи; меѓународна забрана на развивање, произведување и користење на автономни оружени системи што се способни да изведат напад без значајна човечка контрола; и старт на ефективни преговори за нивна забрана.¹³ Сегашната формулација на член 2 од Регулативата не одговара на повикот на Европскиот парламент и не ја користи доделената шанса да постави меѓународен стандард за автономните оружени системи и одговорноста што доаѓа со нив. Од друга страна, ограничувањето на примената на Регулативата во однос на вештачката интелигенција за воени цели може да има сериозни последици во однос на уживањето на фундаменталните права.

ПРАВОТО НА ЕФЕКТИВЕН ПРАВЕН ЛЕК И ПРИСТАП ДО ПРАВДА

Особено важен дел на секој правен акт е надзорот врз неговата примена и мерките што можат да се применат за да се осигури почитување на одредбите што ги содржи. Регулативата не е исклучок во тој сегмент и предвидува парични санкции и пазарни рестрикции во случаи кога системи на вештачка интелигенција ги кршат основните човекови права. Согласно член 65 од Регулативата, доколку е сторена повреда на основните човекови права, надлежното тело за надзор на пазарот може да примени мерки за да ја адресира повредата, на пример да го забрани или да го ограничи пристапот на пазарот на системот. Меѓутоа, Регулативата не предвидува можност за активна парнична легитимација на индивидуата, односно правно средство на индивидуата против системите на вештачка интелигенција што ја сториле повредата. Таквата правна рамка ја анулира целта на Регулативата – да се осигури дека системите на вештачка интелигенција ги почитуваат основните права. Дополнително, паричните санкции не се индивидуални правни лекови што ќе ја осигурат заштитата на човековите права, туку се метод на „одвраќање“, што не гарантира успех.¹⁴ Следствено, контролата и можноста за адресирање повреда на Регулативата е под надлежност на тело за надзор на пазарот, а не на индивидуата чии права наводно се прекршени во конкретната ситуација. Во тој контекст, се заобиколува правото на ефективен правен лек и правично судење, загарантирано со член 47 од Повелбата, кој регулира дека секој има право на ефективен правен лек во случаи кога му се прекршени правата и слободите гарантирани со правото на ЕУ. Правото на индивидуата самостојно да ги адресира повредите на своите права е независно и самостојно од надлежностите на телата за надзор на пазарот, и едното не може да се изедначи со другото.

10 Принципот на индивидуална кривична одговорност е принцип што ја адресира одговорноста на индивидуата во сторување на меѓународни кривични дела, со тоа што се гони лицето кое е сторител на меѓународното кривично дело и таквото гонење не ја исклучува одговорноста на државата, согласно меѓународното право.

11 United Nations, Recommendations to the 2016 Review Conference submitted by the Chairperson of the Informal Meeting of Experts, para. 2 (b); Draft Report of the 2019 session of the Group of Governmental Experts of the High Contracting Parties to the CCW, Geneva, 2019, para. 17 (d).

12 Rule 102, ICRC Database of International Humanitarian Customary Law.

13 European Parliament, Resolution on autonomous weapon systems, 12 September 2018, para. L.

14 Smuha, Nathalie A. et al, p. 45.

ЗАТВОРЕНИОТ СПИСОК НА ЗАБРАНЕТИ СИСТЕМИ

Критичарите на Регулатива наоѓаат проблем во тоа што списокот на забранети практики во системите на вештачка интелигенција, пропишан со член 5 од Регулативата, е исцрпена, односно дека нема метод да се надградува со нови системи на вештачка интелигенција што претставуваат ризик за човековите права. Во практиката, доколку неколку години по усвојување на Регулативата се појави систем што треба да биде забранет, согласно принципите што произлегуваат од актот, нема можност тој да биде вметнат во списокот на забранети системи. Се чини дека списокот е создаден да ги адресира последните контроверзии со вештачката интелигенција,¹⁵ а не да се осигури дека се заштитува безбедноста при користење системи на вештачка интелигенција што би можеле да се појават во иднина. Таквиот метод на регулација не ја зема предвид брзината на технолошкиот развој и остава простор за злоупотреба од страна на операторите на системите на вештачка интелигенција. Без оглед на тоа, мора да се признае дека спремноста на ЕУ да ги адресира проблемите што ги создаде вештачката интелигенција во изминатите години е на високо ниво и постои заинтересираност да се предвидат методи за заштита на човековите права на граѓаните на ЕУ. Во таа насока, експерти кои работеле со години на етичките прашања во однос на вештачката интелигенција, генерално се согласуваат со текстот на Регулативата, меѓутоа бараат да се осигури дека Регулативата ќе може да се адаптира на новите особености и ризици на вештачката интелигенција, како што ќе доаѓаат.¹⁶

ЗАКЛУЧОК

Регулативата претставува амбициозен потфат на ЕУ, што е за поздравување, со оглед на предизвиците со кои се соочуваат сите што на некој начин имале контакт со вештачката интелигенција. Особено е важно тоа што Регулативата се гледа како потенцијален инструмент за поставување на меѓународен стандард и јавноста го поздравува таквиот исчекор на Унијата. Со оглед на таквите високи очекувања од Регулативата, потребно е нејзино допрецизирање и исполнување на нејзиниот целокупен потенцијал, со цел ефективно и ефикасно да ги исполни зацртаните цели, а особено заштитата на човековите права од Повелбата. Потребно е да се биде уште поамбициозен, со предвидување дека правилата на Регулативата ќе важат и за вештачката интелигенција за воени цели, да се воспостават повеќе механизми за заштита на човековите права и да се предвиди простор за адаптирање кон новите технологии што ќе влезат на пазарот на ЕУ во иднина.

¹⁵ Ibid, p. 20.

¹⁶ Види повеќе: University of Cambridge, Leverhulme Centre for the Future of Intelligence and Centre for the Study of Existential Risk, Feedback to the Artificial Intelligence Act.

